

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۰/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۱/۲۸

فصل نامه علمی - ترویجی پژوهش‌های مهدوی

سال پنجم، شماره ۱۹، زمستان ۱۳۹۵

نجات بخش زرتشتی:

بررسی مفهوم سوشیانت در کتاب مقدس گاهان

موبد پدram سروش پور^۱

چکیده

این مقاله در صدد معرفی نجات بخش زرتشتی و بررسی مفهوم سوشیانت در کتاب مقدس گاهان است. گاهان، سرودهای اشوزرتشت را باید قدیمی‌ترین نوشته‌ای دانست که در آن از منجی آینده جهان یا سوشیانت نام برده است. بر اساس تعالیم اشوزرتشت در گاهان، مهم‌ترین ویژگی سوشیانت‌ها آن است که ایشان با ارتقای معنوی خود و رسیدن به کمال روحانی و هفت امشاسپندان به مرتبه‌ای دست می‌یابند که می‌توانند عالی‌ترین آرمان‌های دینی را که عدالت، راستی، اندیشه نیک و به طور کلی تمامی صفات اهورامزدا خداوند یکتاست، بر روی زمین محقق سازند و تمامی شرور را از هستی ریشه کن کنند.

واژگان کلیدی

نجات بخش زرتشتی، سوشیانت، کتاب مقدس گاهان.

۱. عضو انجمن موبدان تهران.

مقدمه

مانند همه ادیان الهی، اندیشه دست یافتن به پیروزی کامل راستی بر دروغ و رسیدن به جهانی پر از نیکی، آرمان نهایی دین زرتشت می‌باشد. منجی یا آن کسی که وعده آمدنش در آینده داده شده است تا این آرمان را محقق سازد، همان وظیفه‌ای را بر عهده خواهد داشت که پیامبران نیز برای آن برانگیخته شدند؛ به همین سبب می‌توان شرایط ظهور منجی را با شرایطی که پیامبران در آن قرار دارند، قیاس کرد.

در هات بیست و نهم گاهان به تفصیل با شرایطی که اشوزرتشت با آن روبرو بود و آموزه‌های دین خود را به مردم ارائه کرد، آشنا می‌شویم. در این فصل از گاهان بیان شده است که پس از آن که روان آفرینش از خشم و ستیز و غارت و تجاوزی که جهان هستی را فرا گرفته است، به درگاه اهورامزدا گله می‌کند، خداوند اشوزرتشت را به پیامبری برمی‌گزیند تا نیکی‌ها را در جهان گسترش دهد و مانع گسترش ظلم و خشم و تجاوز گردد. در ادامه همین هات (= فصل)، اشوزرتشت نه به عنوان یک سردار نیرومند بلکه با نام یک آموزگار، به کمک وهومن (اندیشه نیک) و اشه (راستی و عدالت) پیامبری خود را آغاز می‌کند. آموزش و آگاه کردن انسان‌ها برای دستیابی به جهانی نیک، راه و روش اشوزرتشت است. بر این اساس پیامبر آغازگر راهی بود بس طولانی و به درازنای تاریخ و بر این اساس است که آرمان و آرزوی سوشیانت‌هایی که بتوانند همانند پیامبر، با درک پیام مزدا راه او را ادامه دهند، همواره در گاهان حضور دارد.

از آن جایی که هر انسان دینداری نیز چنین آرمانی را در اندیشه می‌پروراند، روشن است که سوشیانت در فرهنگ چند هزار ساله زرتشتی جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده است. در این نوشتار تلاش می‌شود ویژگی‌های سوشیانت یا منجی در آموزه‌های زرتشتی بر اساس آموزه‌های گاهانی و سرودهای خود حضرت زرتشت، تبیین و روشن شود.

سوشیانت در گاهان

واژه سوشیانت (اوستایی: saošyant، فارسی میانه: sōšāns) در لغت به معنای «سودرساننده» یا «نجات‌بخش» صفت فاعلی از ریشه فعلی sav است که در زبان‌های ایرانی باستان هم به معنای «سود بخشیدن» و هم «نجات دادن» به کار رفته است. این واژه در گاهان شش بار دیده می‌شود که سه بار به صورت مفرد و سه بار به صورت جمع به کار رفته است. از گاهان این چنین برداشت می‌شود که در مواردی که این واژه به صورت مفرد به کار رفته

است، خود اشوزرتشت را در نظر داشته است، چرا که براساس تعالیم زرتشتی، آن پیامبر آغازگر راه سوشیانت‌ها و به درستی نخستین سوشیانت بوده است. ولی در مواردی که سوشیانت به صورت جمع به کار رفته است به سوشیانت‌هایی اشاره شده است که در آینده خواهند آمد و جهان را مانند اشوزرتشت با آموزش‌هایشان به سوی نیکی راه خواهند برد.

برای این واژه مهم، که در آخرت‌شناسی زرتشتی نقشی بنیادین و اساسی دارد، سابقه‌ای در متون ودایی و پیش‌زرتشتی نمی‌توان یافت، و به نظر می‌رسد که هم واژه و هم مفهوم آن، برای نخستین بار در سرودهای خود اشوزرتشت، گاهان، ظاهر شده است. در گاهان، نخستین بار در قطعه ۳۴ بند ۱۳، از سوشیانت نام برده شده است.

ای خداوند هستی بخش راهی را که به من نشان دادی راه نیک منشی است راهیست که بر مبنای آموزش سوشیانت‌ها (سودرسانندگان و نجات‌دهندگان بشر) قرار گرفته است. آموزشی که توصیه می‌کند هر کار نیکی که به منظور انجام کار و در پرتو راستی انجام شود شادمانی به بار خواهد آورد. آموزش که انسان را به خرد و دانش واقعی رهبری می‌کند پاداش آن رسیدن به تو است ای خداوند خرد.^۱

با بررسی بندهای آغازین فصل سی و چهارم گاهان، پرتو روشنی بر شناخت مفهوم سوشیانت تابیده می‌شود. به همین دلیل نخست این قطعات بررسی و تحلیل و سپس مفهوم گاهانی سوشیانت شرح داده می‌شود.

نخستین بندها ۳۴، مانند بیشتر بندهای گاهان، با ستایش اهورامزدا آغاز می‌شود. در دومین بند از این هات، از اشه یا اردیبهشت و مردی سخن به میان آمده که روانش با اشه و راستی یکی شده است.

مرد نیک‌اندیش و پارسایی که روانش با راستی همگام است تنها به تو می‌اندیشد و کردار نیک خود را به تو نیاز می‌کند. (هات ۳۴ بند ۲)

در هات ۳۴ بند ۳، از وهومن و مرد دانا و نقش او برای جهانیان سخن آمده است. بشود که همه جهانیان در پرتو منش پاک و درکشور (جاودانی تو) به رسایی رسند. ای خداوند خرد! به راستی مرد دانا و روشن بین هماره از نیروی مینوی برخوردار می‌باشد. (هات ۳۴ بند ۳)

در پنجمین بند از این هات، از شهریور (اوستایی: xšaθra vairya) یا توانایی اهورایی آرزو

۱. ترجمه قطعات گاهان از ترجمه موبد آذرگشسب (نک کتاب‌نامه) اقتباس شده است.

شده سخن به میان آمده که در پرتو راستی و منش پاک نماد دستگیری وارستگان و بیچارگان می باشد.

پروردگار چه شگرف است نیروی تو چقدر آرزو دارم ای خداوند خرد که با کردار نیک و خدمت به بشر و در پرتو راستی و منش پاک و دستگیری از وارستگان و بیچارگان به تو بپیوندم. (هات ۳۴ بند ۵)

در نهمین و دهمین بند از این هات، از سپندارمذ یا سپنته آرمئیتی (اوستایی: spənta ārmaiti) نام برده شده است. در بند نهم کسانی که سپنته آرمئیتی را کوچک می شمردند، دروغکار به شمار آمده اند؛ و در بند دهم به سپنته آرمئیتی یا همان عشق و ایمان به اهورامزدا پس از بالیدن اشا، وهومن و شهریور در وجود انسان ها اشاره شده و این که آرمان نهایی، طی همین مسیر توسط ناآگاهان و زشت کرداران و درک حقیقت از سوی ایشان است.

ای مزدا کسانی که با زشت کرداری و بی خبری از منش پاک، فرورگان سپنتا آرمئیتی را که نزد بخردان گرامی است خوار شمردند از آنان، راستی دور خواهد ماند چنان که تبه کاران با تمایلات پلید شیطانی خویش از ما دوری جویند. (هات ۳۴ بند ۹)

مرد خردمند با آگاهی از این که عشق و ایمان به خدا سرچشمه واقعی راستی است گمراهان و زشتکاران را به پرورش منش پاک و انجام کار نیک و مهرورزی به دیگران اندرز خواهد داد و سرانجام ای خداوند جان و خرد همه زشت کرداران با آگاهی از حقیقت به سوی تو خواهند آمد. (هات ۳۴ بند ۱۰)

در یازدهمین بند از این هات، از دو امشاسپند دیگر یعنی خرداد یا رسایی (اوستایی: haurvatāt) و امرداد یا جاودانگی (اوستایی: amərətāt) سخن رفته که در پرتو چهار امشاسپند اشا، وهومن، شهریور و سپندارمذ انسان را به فروغ مینوی و روشنی درون رهنمون می گردند.

پروردگارا! دو بخشش رسایی و جاودانگی مردم را به فروغ مینوی و روشن درونی خواهد رسانید. در پرتو نیروی اراده و منش پاک و راستی و پاکی عشق و ایمان به خدا، زندگانی و نیروی مینوی افزایش خواهد یافت. ای خداوند خرد! در پرتو این فرورگان بر دشمنان پیروزی توان یافت. (هات ۳۴ بند ۱۱)

دوازدهمین بند از این موضوع سخن می گوید که چگونه به جهانی که همواره در حال پیشرفت در راه اراده اهورامزدا است، می توان دست یافت.

پروردگارا! کدام است آیین پیشرفت و چیست اراده تو؟ چه نیایش و پرستشی سزاوار تو است؟ ای خداوند خرد! آن را آشکار به ما بنمای تا با پیروی از دستورات تو از پاداشی که

نویید داده شده است بهره‌مند گردیم. پروردگارا! در پرتو راستی، راه پاک منشی و خودشناسی را به ما بیاموز. (هات ۳۴ بند ۱۲)

در بند سیزدهم، از سوشیانت‌ها به‌عنوان سودرسانان و نجات‌دهندگان نام برده شده است که با آموزش‌های خود راه نیک‌منشی در پرتو راستی و مراحل عرفان زرتشتی را جهت رسیدن به شادمانی و آرامش اهورایی که همانا بزرگ‌ترین پاداش اهورامزدا است، طی می‌کنند.

ای خداوند هستی‌بخش راهی را که به من نشان دادی راه نیک منشی است راهیست که برمبنای آموزش سوشیانت‌ها (سودرسانان و نجات‌دهندگان بشر) قرار گرفته است. آموزشی که توصیه می‌کند هر کار نیکی که به منظور انجام کار و در پرتو راستی انجام شود شادمانی به بار خواهد آورد. آموزش که انسان را به خرد و دانش واقعی رهبری می‌کند پاداش آن رسیدن به تو است ای خداوند خرد. (هات ۳۴ بند ۱۳)

به این ترتیب براساس گاهان، سوشیانت‌ها انسان‌هایی هستند که با رسیدن به امشاسپندان و ارتقای معنوی خویش به جایگاهی می‌رسند که تمام وجودشان سود و پیشرفت جهان در راستای اشته و درک حقیقت جهان می‌شود و در نهایت چنین انسان‌هایی هستند که تنها با تکیه بر آموزش و آگاه کردن انسان‌ها، امید نجات را در کالبد تمامی هستی می‌دمند و وعده رستگاری از صفات غیراهورایی را تحقق می‌بخشند. در بند هفتم از هات ۳۴، بر همین موضوع یعنی آموزش و آگاهی‌بخشی به‌عنوان مهم‌ترین وسیله برای نجات‌بخشی و هدایت انسان‌ها اشاره شده است.

ای مزدا کجایند ستایشگران باوفایی که در پرتو منش پاک و آگاهی از آموزش‌های پراچ آیین هنگام بدبختی و سختی از توروی برنتابند و با هوش و درایت، آن آموزش‌ها را به کار بندند و در گسترش پیک مقدس تو بکوشند. (هات ۳۴ بند ۶)

نیروهای غیراهورایی عبارت‌اند از دروغ (ضد اشویی و راستی)، خشم و دشمنی (ضد نیک‌اندیشی و وهومن)، ظلم و بی‌عدالتی (ضد شهریور)، کینه و بدخواهی (ضد سپندارمذ)، آزو طمع (ضد خرداد) و مرگ (ضد امرداد). سوشیانت پس از رسیدن به امشاسپندان با تکیه بر نور آگاهی خواهد توانست بر این نیروهای اهریمنی که مخرب و ویرانگر جهان‌اند، پیروز شود.

۳۳

از آن جایی که رسیدن انسان به چنین مراتبی که در نهایت منجر به معرفت حق یا جایگاه سپنتا مینو می‌شود بسیار سخت و دشوار است، اکثر دانشمندان معتقدند که مراد اشوزرتشت از سوشیانت در بندهایی که این واژه به صورت مفرد به‌کار رفته است، خود پیامبر بوده است؛ کسی که به واسطه طی همین مراحل و شناخت اهورا مزدا از جانب او به پیامبری و راهنمایی

سایرانسان ها گمارده شد. و هنگامی که این واژه به صورت جمع بیان شده است، منجیان آینده جهان مدنظر بوده است، کسانی که با رشد و تعالی روحانی خود، هم چون اشوزرتشت، نجات دهندگان واقعی انسان ها خواهند بود.

در بندهای پایانی هات چهل و سوم، کوشش در جهت پیشرفت و آبادانی جهان آرمان شده است که این همانا خواست اهورامزدا می باشد.

ای خداوند خرد! کسانی که از پاداش گرانبها که نوید داده شده بهره مند خواهند گردید که کار را از روی خرد و منش پاک انجام دهند، برای پیشرفت و آبادی جهان کوشش نمایند، خواست خداوند هستی بخش را برآورده سازند و در پرتو راستی و پاکی در پیشرفت اراده الهی کوشا باشند. (هات ۳۴ بند ۱۴)

در بند پایانی این هات با ستایش اهورامزدا زندگی سرشار از راستی که همان زندگی نو یا نوشتن جهان هستی است را آرزو شده است. شاید به همین دلیل بزرگ ترین نتیجه جلوه سوشیانت ها در دین زرتشتی فرسکرد یا نو شدن جهان هستی بیان شده است.

ای خداوند خرد! مرا از بهترین گفتار و کردار آگاه کن تا در پرتو این آموزش با اندیشه ای روشن و قلبی پاک ستایشت را به جای آورم. ای هستی بخش با نیروی خویش چنان ساز که از یک زندگی نوین و سرشار از راستی بهره مند گردیم.

قطعه دیگری که از سوشیانت نام برده است بند ۱۱ از هات ۴۵ است، یعنی آخرین بند هات ۴۵، که می توان آن را سر آغاز هات مهم ۴۶ دانست.

کسانی که با بت پرستان و هواخواهان آن ها دشمنی ورزند و هم چنین کسانی که نام پروردگار را به نیکی یاد کرده و سوشیانت های دانا و یاور دین راستین را گرامی دارند، مزدا اهورا با آنان چون دوستی صمیمی و برادر و پدیری مهربان خواهد بود و راهشان با کسانی که یکتا اهورا را خوار شمارند و از او به زشتی یاد کنند کاملاً جداست. (هات ۴۵ بند ۱۱)

آرمان اشوزرتشت همواره تکامل فردی در کنار تکامل جمعی بوده است، بر این اساس هدف سوشیانت ها محقق نخواهد شد مگر با یاری و همراهی آگاهان و دوستان راستین این آموزگاران راستی.

ای مزدا کی سپیده دم نیک بختی به در خواهد آمد و مردم جهان به سوی راستی و پاکی روی خواهند آورد؟ کی نجات دهندگان بشر با دانش و خرد و آموزش های موثر خویش مردم را رهبری خواهند کرد؟ ای هستی بخش من تنها تو را به عنوان آموزگار و سرور خود برگزیده ام. (هات ۴۶ بند ۳)

هات ۴۶ گاهان از یک منظر خاص اهمیتی ویژه دارد. در این فصل از گاهان، اشوزرتشت که از ظلم و ستم جامعه و برخی آدمیان به ستوه آمده است، به درگاه اهورامزدا به دلیل کم بودن یاران و همراهانش گله می‌کند. نگاهی آرمان‌گرایانه و امیددهنده در این بند نمایانگر باور اشوزرتشت به تکامل تاریخی و شکل‌گیری جهانی نو در آینده می‌باشد، پرورش چنین باوری در طول تاریخ مهم‌ترین عامل برای پایداری دین‌داران و دین‌یاران واقعی بوده است.

چگونه بدانیم که توای مزدا بر همه، حتی بر آنان که قصد آزار مرا دارند شهریاری می‌کنی. ای اشا روش نیک‌اندیشی و بهروزی را بر من آشکار ساز. پروردگارا مرا از نحوه برخورداری از بخشایش خویش آگاه فرما، زیرا یک سوشیانت یا پیمبر باید از پاداشی که در انتظار اوست نیک آگاه گردد. (هات ۴۸ بند ۹)

در هات چهل و هشتم، هم‌چنین از پاداشی بارزش برای سوشیانت‌ها و تمامی کسانی که در زندگی خود نگاهی سوشیانت‌وار داشته‌اند و سعی می‌کنند در این مسیر گام بردارند، سخن به میان آمده است.

به راستی سوشیانت‌ها و رهانندگان گیتی از دانش و بینش برخوردار بوده، وظیفه خود را با الهام از منش پاک انجام خواهند داد، آن‌ها کردارشان از راستی و پاکی سرچشمه گرفته و رفتارشان با آموزش‌های توای مزدا هم‌آهنگی دارد. آنان به درستی از بین برندگان خشم و نفرت و پدیدآورندگان مهر و آشتی می‌باشند. (هات ۴۸ بند ۱۲)

بند دوم هات پنجاه و سوم گاهان را می‌توان یکی از کامل‌ترین و زیباترین بندهایی دانست که خصوصیات و آرمان‌های سوشیانت‌ها را بیان کرده است. در این قطعه مشخصاً اشوزرتشت خود را به‌عنوان یک سوشیانت معرفی کرده است.

ایدون همه با اندیشه و گفتار و کردار بکوشید تا مزدا را خشنود سازید و هر یک انجام کار نیک را برای نیایش او برگزینید. کی گشتاسب هواخواه زرتشت میدیوماه و فر شوستر راه راست و دینی را اختیار کردند که از سوی اهورا به سوشیانت (نجات‌دهنده بشر) الهام و آشکار گردیده بود؟ (هات ۵۳ بند ۲)

نتیجه‌گیری

گاهان، سرودهای اشوزرتشت را باید قدیمی‌ترین نوشته‌ای دانست که در آن از منجی آینده جهان یا سوشیانت نام برده است. براساس تعالیم اشوزرتشت در گاهان، مهم‌ترین ویژگی سوشیانت‌ها آن است که ایشان با ارتقای معنوی خود و رسیدن به کمال روحانی و هفت امشاسپندان به مرتبه‌ای دست می‌یابند که می‌توانند عالی‌ترین آرمان‌های دینی را که عدالت،

راستی، اندیشه نیک و به‌طور کلی تمامی صفات اهورامزدا خداوند یکتاست، بر روی زمین محقق سازند و تمامی شرور را از هستی ریشه کن کنند.

بستری که سوشیانت‌ها در آن ظهور می‌کنند، در سنت زرتشتی همانند اکثر ادیان، بستری است مملو از بدی‌ها و ناپاکی‌ها، مانند همان زمینه‌ای که خود اشوزرتشت نیز در آن برانگیخته شد. وظیفه سوشیانت‌ها این است که جهان را از این بدی‌ها پاک سازند، همان‌گونه که نخست و پیش از آن که انسان‌های گناهکار و ناراست آن را آلوده سازند، همان‌گونه پاک چنان‌که اهورامزدا در ازل آفرید. نکته‌ای که در آموزه‌های زرتشتی بر آن تأکید می‌شود آن است که سوشیانت که برای از بین بردن صفات انگره مینو همچون دروغ، آز، طمع، کینه، خشم و مرگ می‌آید خود نمی‌تواند و نباید به این صفات متصل باشد؛ به عبارت دیگر هیچ‌گاه نمی‌توان با تکیه بر دروغ، دروغ را از بین برد، با آز و طمع به مبارزه با این صفت ناشایست پرداخت، با کین‌خواهی برای از میان برداشتن کینه تلاش کرد و با تکیه بر خشم و جنگ و شمشیر صلح و دوستی را برقرار ساخت.

نکته دیگر درباره مفهوم سوشیانت در گاهان آن است در دین زرتشتی تأکید بر یک نجات‌بخش دیده نمی‌شود. در سنت پس از زرتشت، در اوستای متأخر و نوشته‌های فارسی میانه نیز سخن از چندین نجات‌بخش در میان است که با نام‌های اوشیدر، اوشیدرماه و سوشیانت در شرایط سخت و نابسامان روزگار ظهور خواهند کرد و عدالت و صلح و راستی را برقرار خواهند کرد. این آموزه از تعالیم خود اشوزرتشت نشأت گرفته است که از سوشیانت‌ها نام برده است؛ سوشیانت‌هایی که به مرور خواهند آمد و جهان را به سوی نیکی رهنمون خواهند بود. به همین معنا هر انسانی می‌تواند برای رسیدن به جایگاه والا و بلندمرتبه سوشیانت‌ها تلاش کند و برای ساختن جهانی پر از نیکی‌ها و راستی‌ها قدم بردارد تا زمانی که زمینه ظهور و تجلی راستی‌ها به‌طور کامل در جهان فراهم شود.

منابع

- آذرگشسب، فیروز. ۱۳۸۵. گات‌ها، سرودهای زرتشت. تهران: فروهر.
- پورداد، ابراهیم. ۱۳۵۴. گاتاها. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- _____ . ۱۳۵۶. یادداشت‌های گاتاها. به کوشش بهرام فره‌وشی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- _____ م. ۱۹۲۷. سوشیانت، موعود مزدیسنا. بمبئی.
- تفضلی، احمد. ۱۳۷۸. تاریخ ادبیات ایران پیش از اسلام. تهران: سخن.
- راشد محصل، محمد تقی. ۱۳۸۱. نجات بخشی در ادیان. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

